

Celâleddin el-İmâdî ve Ğureru's-Şürût ve Dürerü's-Sümût Adlı Eseri*

Şenol Saylan**

Öz

İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren uygulanagelen hukukî işlemlerin yazıya geçirilmesi faaliyeti, ilerleyen dönemlerde müstakil bir ilim dalının konusu haline gelmiştir. "İlm-i şürût" olarak isimlendirilen bu ilim dalı ile ilgili hicrî üçüncü yüzyıldan itibaren müstakil eserler yazılmaya başlanmış, bu konuda geniş bir literatür oluşmuştur. Telif edilen bu eserlerden biri de Ğureru's-Şürût ve Dürerü's-Sümût adlı eserdir. VIII/XIV. yüzyılda Harezmi Cürcâniyyesi'nde (Gürgenç) Celâleddin el-İmâdî tarafından telif edilen Ğureru's-Şürût klasik dönem Hanefi şürût literatürünün son örneklerinden biridir. Bu makalede Celâleddin el-İmâdî ve Ğureru's-Şürût ve Dürerü's-Sümût adlı eseri tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Belgeleme, Şürût, Tevsîk, Sukûk, Celâleddin el-İmâdî, Ğurerü's-Şürût ve Dürerü's-Sümût.

Abstract

Celâl al-Dîn al-İmâdî and His Work *Gurar al-Shurût* we *Durar al-Sumût*

*Writing of legal transactions, applied since the first period of Islam. Later in the period, this work, become a private branch. About this branch, which termed as "shurût", written many private works since III. H. century and formed a comprehensive literature. One of this works is *Gurar al-Shurût* wa *Durar al-Sumût*. *Gurar al-Shurût*, which written by Celâl al-Dîn al-İmâdî, who lived at Khwarezm's Curcân (Gurgenc), one of the last models of classical period of shurût literature. The purpose of this article is to present the Celâl al-Dîn al-İmâdî And His Work *Gurar al-Shurût* we *Durar al-Sumût*.*

Keywords: *Documentation, Shurût, Tavthîq, Sukûk, Celâl al-Dîn al-İmâdî, Gurar al-Shurût wa Durar al-Sumût.*

Atıf: Şenol Saylan, "Celâleddin el-İmâdî ve Ğureru's-Şürût ve Dürerü's-Sümût Adlı Eseri", KTÜİFD, c. 1, sy. 1, Bahar/2014, s. 173-192

* Bu makale yazırın doktora tezinden üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku Anabilim Dalı, senolsaylan@mynet.com

Giriş

Fıkıhın insanların çeşitli haklarını korumak üzere vazettiği düzenlemeler arasında insanlar arasında gerçekleşen muamelelerin yazıyla kayıt altına alınması da yer alır. Ortaya çıkması muhtemel anlaşmazlıklar, zararlar ve hak gasplarının önüne geçmek üzere, İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren muamelelerin yazıyla kayıt altına alınması uygulamasına başvurulmuş, nasslar ve mevcut teamüller çerçevesinde bazı düzenlemeler yapılmıştır.

Hicri II. yüzyılla beraber fıkıh eserlerinde “şürût” başlığı altında belge düzenlenmesi ile ilgili esaslar tedvîn ve tasnîf edilmeye başlanmış, şürût konusunda asıl kabul edilecek olan çeşitli açıklamalar yapılmıştır. İlerleyen süreçte belge düzenleme esaslarını konu edinen ve “*ilm-i şürût*” veya “*ilm-i tevsîk*” (belgeleme ilmi) olarak isimlendirilen müstakil bir ilim dalı oluşmuştur. “*İki veya daha fazla şahıs arasında gerçekleşen çeşitli işlem ve tasarrufların, anlaşmazlıkları engelleyecek açıklıkta, tarafların haklarını ortaya koyacak ve koruyacak tarzda, naslara, fakihlerin görüşlerine ve yerleşik örfî kurallara uygun olarak, şer’î açıdan geçerli ve yargı önünde ispat gücüne sahip olacak şekilde nasıl yazılacağını konu edinen ilim dalı*”¹ olarak tanımlanabilecek şürût ilmi konusunda müstakil eserler kaleme alınmış ve zengin bir literatür ortaya çıkmıştır.

Şürût ilminin esasları ile ilgili görüşleri aktarılan ve şürût eserlerinde rivâyetlerine yer verilen ilk kişiler Ebû Hanîfe ve öğrencileridir. Kaynaklarda, şürût konusunda eseri olduğu belirtilen ilk kişiler arasında; Kuteybe b. Ziyâd (ö. 169/785), Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/804), Yûsuf es-Semtî (ö. 189/804), Ebû Zeyd eş-Şürûtî (ö. III./ VIII. yy), Hilâl b. Yahyâ (ö. 245/859) sayılır.² Günümüze ulaşan ilk müstakil sistematik şürût eserleri Ebû Ca’fer et-Tahâvî’nin (239-321/853-933) eserleridir.³ Hicri IV.

1 Tanımlar için bkz.; Şenol Saylan, *Celâleddîn el-İmâdî’nin Ğurerü’s-Şürût ve Dürrü’s-Sümût Adlı Eserinin Tahkîk ve Tahlîli*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, İstanbul 2012), s.6-8

2 Kâtib Çelebi Hacı Halife Mustafa b. Abdullah 1067/1657, *Keşfü’z-Zünûn an Esâmi’l-Kütüb ve’l-Fünûn*, (Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge (yay. haz.), 2. Baskı. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971, II/1046, Abdullah b. Muhammed b. Sa’d el-Huceylî, *İlmü’t-Tevsîki’s-Şer’î*. Riyad: Mektebetü’l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2003/1424, s.145-159

3 Eserlerle ilgili bkz.; Muharrem Önder, “Ebu Cafer et-Tahâvî (239–321/853-933) ve Şürût ilmi”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, (2008), s. 365–397

yüzyıldan sonra müstakil şürût eserlerinin sayısında artış görülmüş pek çok eser kaleme alınmıştır.⁴

Bu eserlerden biri de Celâleddin el-İmâdî'nin *Ğureru's-Şürût ve Dürerü's-Sümût* adlı eseridir. Makalede değinilecek özellikleri nedeniyle eserin ve müellifinin tanıtılmasının bu alana ilgi duyan araştırmacılar için faydalı olacağı düşünülmüştür.⁵

A. CELÂLEDDİN EL-İMÂDÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE YAŞADIĞI DEVİR

Yaptığımız tüm araştırmalara rağmen Celâleddin el-İmâdî'nin hayatı hakkında gerek Hanefi tabakât kaynaklarında gerekse diğer biyografik eserlerde her hangi bir bilgiye ulaşamadık. Bu nedenle el-İmâdî hakkında vereceğimiz bilgiler kendi eserinden, esere yazılmış takrizlerden ve bazı yan kaynaklardan derlenen bilgilerden oluşmaktadır.

1. Hayatı

el-İmâdî, *Ğureru's-Şürût* adlı eserinde adını "Celâl b. Muhammed el-İmâdî el-Fethâbâdî" olarak zikreder.⁶ Eserin nüshalarında ve esere yazılan takrizlerde müellifi ifade etmek için kullanılan isimlendirmelerden hareketle tam isminin "Zâhir b. Muhammed,⁷ Celâleddin⁸ b. Muhammed b. Rükneddin⁹ el-İmâdî el-Fethâbâdî el-Havârizmî¹⁰ el-Özbekî¹¹ et-Tercümânî¹²" olduğu söylenebilir.

Yaptığımız araştırmalara rağmen el-İmâdî'nin doğum ve ölüm tarihi ile ilgili net bir bilgiye ulaşamadık. Ancak *Ğureru's-Şürût* adlı eserinin

4 Kaynaklar ve şürût eserleri için bkz.; Saylan, *Celâleddin el-İmâdî*, s.36-56

5 Belgeleme ilminin ortaya çıkışı ve gelişimi ile belge düzenleme esasları konularının müstakil birer makale konusu teşkil edecek genişlikte olması nedeniyle, söz konusu eser ve müellifinin tanıtımını konu edinen bu makalede bu hususlara çok fazla değinilmemiştir.

6 Celâleddin el-İmâdî, *Ğureru's-Şürût ve Dürerü's-Sümût*, (Süleymaniye ktp. Ayasofya 1040), vr.4b

7 el-İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, Ayasofya 1040, vr.226a

8 el-İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, Süleymaniye ktp. Kılıç Ali Paşa 480, vr.1a

9 el-İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, Ayasofya 1040, vr.226a; Kılıç Ali Paşa 480, vr.1a

10 el-İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, Kılıç Ali Paşa 480, vr.1a

11 el-İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, Kılıç Ali Paşa 480, vr.1a

12 el-İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, Topkapı Sarayı Ktp., III. Ahmet 1033, vr.1a

telif tarihinden hareketle bazı değerlendirmelerde bulunabiliriz. el-İmâdî, eserinde birinci bölümün sonunda, bölümün yazımını tamamlama tarihi olarak 25 Safer 753/6 Şubat 1358 tarihini zikretmektedir. Ayrıca kitaba yazılan takrizlerden birinin yazılış tarihi 2 Şevval 762/5 Ağustos 1361 tarihidir. Bu tarihlerden hareketle el-İmâdî'nin VIII./XIV. yüzyılın ilk yarısında doğduğu, 762/1361 yılında hayatta olduğu söylenebilir.

Adında yer alan nispetlerden hareketle el-İmâdî'nin Özbek asıllı olduğu anlaşılmaktadır. Buhârâ'nın dış mahallelerinden biri olan¹³ Fethâbâd'ta doğan¹⁴ el-İmâdî, muhtemelen eğitim amacıyla o dönem önemli ilim merkezlerinden biri olan Harizm Cürcâniyyesi'ne (Gürgenç) gelmiştir. Adında yer alan el-Havârizmî nisbesi, eserde zikredilen belge örneklerinde para ve ölçü birimleri, mekân, yer, şahıs isimleri ve olayların Gürgenç ile ilişkili olmasından hareketle yaşamının geri kalan kısmını Gürgenç'de sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim h. 745-750 yılları civarında burayı ziyaret eden İbn Battuta (ö.770/1368) konakladığı bir medresede sabah namazından sonra şehrin kâdısıyla beraber hepsi de kerem ve fazilet sahibi bazı âlimlerle görüştüğünü belirtir ve bu âlimler arasında Celâleddin el-İmâdî'nin de adını zikreder.¹⁵

Adındaki et-Tercümânî nisbesi, ilm-i şürût, ferâiz, Harezmi dilinde kullanılan bazı hukuki terimlerin açıklanması konularında yazdığı eserleri, edebi ilimlerdeki yetkinliği ve çağdaşı olan âlimler tarafından eserine yazılan takrizlerde yer alan bazı ifadelerden hareketle kendisinin mahkemelerde kâtip, şürûtî, tercüman ve şuhûdu'l-adl gibi bazı görevler yaptığı söylenebilir.

2. Hocaları

El-İmâdî'nin hocalarının başında *el-Hidâye* şerhi *el-Kifâye* sahibi meşhur Hanefi fakihî Celâleddin el-Kurlânî (ö. 767/1366) yer alır. El-İmâdî'nin, *Tercümetü'l-İbârâti'l-Havârizmiyye* adlı eserinde yer alan "eseri hocası Celâleddin el-Kurlânî'nin talebi üzerine yazdığını"¹⁶ belirten ifadelerinden el-Kurlânî'nin onun hocası olduğunu anlaşılmaktadır.

13 İbn Batûta, *Tuhfetü'n-Nüzzâr fî Garâibi'l-Emsâl ve Acâibi'l-Estâr-Büyük Dünya Seyahatnâmesi*, (trc: A. Said Aykut, Yapı Kredi Yay. İstanbul, 2000), I/529

14 el-İmâdî, *Ğurerü's-Şürût*, Ayasofya 1040, vr.234b

15 İbn Battuda *Tuhfetü'n-Nüzzâr*, I/521

16 Celâleddin el-İmadî, *Tercümetü'l-İbârâti'l-Havârizmiyye el-Mezkûre fî Kunyeti'l-Munye*, (Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1086-001), vr.1b

Ayrıca el-Îmâdî'nin *Ğureru's-Şürût* adlı eserine takriz yazan âlimler arasında Celâleddîn el-Kurlânî de yer alır. el-Kurlânî takrizde, hocalarının senedine katılmak üzere el-Îmâdî'nin kendisinden talepte bulunduğunu, kendisinin de tefsir, hadis, kelâm, fıkıh, usûl-ı fıkıh, ferâiz vb. İslâmî ilimler ile edebî ilimlerde, yazılı ve sözlü olarak fetvâ verme ve rivâyet etme hususunda ona icâzet verdiğini belirtir. Verâ ve dirâyetinin üstünlüğünden dolayı fetvâ ve rivâyetlerinin güvenilir olduğunu belirtir.¹⁷

el-Îmâdî'nin diğer hocaları arasında, el-Kurlânî'nin söz konusu takrizde kendisi gibi el-Îmâdî'ye icâzet verdiklerini belirttiği¹⁸ “Fahrud-dîn Hasan b. Muhammed el-Âmilî, Şeyhzâde Hüsâmüddîn b. Seyfuddîn el-Uşbe, Zeynuddîn el-Makdisî¹⁹, Radyuddîn Şeyh Yahya b. Fahrüddîn el-Kasârî” sayılabilir.

3. Eserleri

Ğureru's-Şürût için yazılan takrizde, el-Îmâdî'nin ilm-i ferâiz konusunda eşsiz ve kapsamlı bir eser ile *Kunyetu'l-Munye*'nin anlaşılması zor bazı ibarelerinin açıklanmasını konu edinen bir eser de yazdığı belirtilir.²⁰ Ancak yaptığımız araştırmalarda ilm-i ferâiz konusunda yazdığı eserle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık. *Ğureru's-Şürût* adlı eseri müstakil olarak tanıtılacağı için burada ulaşılabilen diğer eser hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Tercümetü'l-Elfâz Elletî Veradet bi'l-Havârizmiyye: Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1086-001 numarada “*Tercümetü'l-İbârâtî'l-Havârizmiyye el-Mezkûre fi Kunyeti'l-Munye*” adıyla kayıtlı bu eser, adından da anlaşılacağı üzere Necmeddin ez-Zâhidî'nin (ö. 658/1260) *Kunyetu'l-Munye li-Tetmîmi'l-Ğunye* adlı eserinde zikredilen ve Harizm dilinde hukuki muamelelerde kullanılan bazı lafızların açıklanmasını konu edinir. Eserde, hamdele ve salveleden sonra (vr.1b) eserin adı *Tercümetü'l-Elfâz Elletî Veradet bi'l-Havârizmiyye* şeklinde zikredilir. el-Îmâdî giriş bölümünde eseri, hocası Celâleddin el-Kurlânî'nin (ö. 767/1366) talebi

17 el-Îmâdî, *Ğureru's-Şürût*, Ayasofya 1040, vr.227a

18 el-Îmâdî, *Ğureru's-Şürût*, Ayasofya 1040, vr.227a

19 Yazma nüshada “el-Kutsî” şeklinde “mim” harfi olmaksızın yazılıdır. Bu muhtemel bir yazım hatası olabilir. Nitekim İbn Batuta Gürgeç'te görüştüğü âlimleri zikrederken el-Îmâdî ile birlikte Zeynuddîn el-Makdisî'yi de zikreder. Bkz. İbn Battuda *Tuhfetü'n-Nüzzâr*, 1/521

20 el-Îmâdî, *Ğureru's-Şürût*, Ayasofya 1040, vr.235a

üzerine yazdığını belirtir. Aynı numarada kayıtlı *Kunyetu'l-Munye* adlı eserin baş tarafında, yedi varaktan oluşan bir fihristten sonra yer alan eser, on beş varaktan oluşmaktadır. Talik yazıyla yazılmış eserde sırasıyla nikâh, talâk, 'itâk, eymân, hîbe, büyü', icârât, ikrâr, vekâlet, kefâlet, sulh, müdâyene, ikrâh, cinâyât ve vesâyâ bölümlerinde kullanılan Harizmce bazı lafız ve kavramların hangi anlamda kullanıldıkları açıklanmıştır.

4. Yaşadığı Bölge ve Devir

el-İmâdî'nin yaşamını sürdürdüğü Gürgenç olarak da isimlendirilen Harizm Cürcâniyyesi; Ceyhun Nehri'nin solunda kurulmuş, Harizm bölgesinin idârî ve iktisâdî merkezi konumunda olan bir şehirdir. Bugün Özbekistan sınırları içerisinde yer alan bölge Ürgenç adıyla bilinmektedir. Konumu itibari ile birçok devletin ilgisini çekmiş ve bu devletler tarafından idare edilmek istenmiştir. Sırasıyla Emevîler (93/712), Abbasîler (197/813), Sâ mânîler (203/819), Gazneliler (407/1017), Selçuklular (434/1043), Moğollar (617/1221), Timur (789/1388) ve Özbek Hanlığı (833/1430) hâkimiyeti altına girmiştir. Bölge genellikle, hâkimiyeti altında bulunduğu devletler tarafından atanan yerel yöneticiler eliyle özerk bir yapıda idare edilmiş, bazen de bu yöneticiler bağımsızlıklarını ilan etmişler, bölge kısa süreli de olsa müstakil hânedanlar şeklinde idare edilmiştir. Harizm'de hüküm süren bu hanedanlar ortak bir isim olarak "Harizmşah" ünvanını almışlardır.²¹

I. Moğol istilâsında (617/1221) yıkılan ve yağma edilen Gürgenç, el-İmâdî'nin yaşadığı dönemde (VIII. yy./XIV. yy.) yeniden inşâ edilmiş tekrardan canlandırılmış, bölgede ilim, sanat ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Nitekim h. 745-750 civarında Gürgenç'i ziyâret eden İbn Batûta (ö.770/1368) *Seyahatnâmesi*'nde câmi, medrese, çarşı ve pazar yerlerinin güzelliğinden caddelerinin genişliğinden nüfusun yoğunluğundan bahsetmektedir.²²

Şehir bu dönemde Özbek Hanının hükümrânlığı altındaydı ve onun emiri Kutlu Timûr²³ tarafından yönetilmekteydi. Emir Kutlu Timûr ve eşi

21 Ayrıntılı bilgi için bkz: Aydın Taneri, "Gürgenç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XIV, 321-322; Abdülkerîm Özeydın, "Harizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, 217-220

22 İbn Batûta, *Tuhfetü'n-Nüzzâr*, I/520

23 İbn Batûta, *Tuhfetü'n-Nüzzâr*, I/545

Turâbek Hatun şehirde âbidevî eserler inşâ ettirmişlerdir. Bunlar arasında büyük bir hastane, medrese²⁴ ve câmi bulunmaktaydı.²⁵

Şehirde balıkçılık, demircilik, marangozluk ve dokumacılık gibi zanâatlar oldukça gelişmiştir. Ceyhun Nehri sâyesinde sulama yapılabilirdiği için topraklar verimlidir. Tahıl ve pamuk üretiminin yanında bağcılık ve meyvecilik yaygın olarak yapılmakta, geniş meralarda özellikle küçükbaş hayvanlar yetiştirilmektedir. Üretilen bu ürünlerin yanında kurutulmuş balık, koyun, sığır, deve, av hayvanları, kumaş, deri, zırh, kılıç, taze ve kurutulmuş meyveler, bal, peynir gibi malların ticareti ve yaygın olarak da köle ticareti yapılmaktaydı.²⁶

B. ĞURERU'S-ŞÜRÛT VE DÜRERÛ'S-SÛMÛT

1. Eserin Adı

Müellif, giriş bölümünün sonunda zikrettiği aşağıdaki ifadeyle eserin adının Ğureru's-Şürût ve Dürerü's-Sümût olduğunu açık olarak belirtir:

“وقد ترجمت هذا الكتاب ب«غرر الشروط ودرر السموط»...”

Tüm nüshalarda eserin adı bu şekilde geçtiği için eserin adıyla ilgili herhangi bir tartışma söz konusu değildir. Ayrıca eserin sonunda yer alan takrizlerde de eserin adı bu şekilde geçmektedir. Ancak nüshaların vikâye²⁷ veya zahriye sayfalarında müellife nispetle kitap için farklı adlar kullanıldığı görülmektedir. Bu kayıtlardan hareketle eserin adının Şürûtu Celâliyye,²⁸ Şürûtu Celâlî,²⁹ Kitâbu's-Şürût li'l-Celâlî,³⁰ Kitabu Ğureru's-Şürût fi'l-fikh³¹ şeklinde kullanımlarının olduğunu söyleyebiliriz. Esad Efendi

24 Hastane ve Mederesenin vakfiyeleri için bkz: el-Îmâdî, Ğureru's-Şürût, Ayasofya 1040, vr.58a, 71a

25 İbn Batûta, *Tuhfetü'n-Nüzzâr*, I/520

26 Taneri, “Gürgeç”, *DİA*, XIV/321-322; Özeydin, “Harizm”, *DİA*, XVI/217-220

27 *Vikaye*: Yazma eserin başında cilt ile metin arasında koruyucu mahiyette bulunan boş yaprak. *Zahriye*: yazma eserin başlangıç sayfasının arka yüzü. Bkz. Mollaibrahimoğlu, Süleyman, *Yazma Eserler Terminolojisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s.48

28 el-Îmâdî, Ğureru's-Şürût, Ayasofya 1040; el-Îmâdî, Ğureru's-Şürût, Beyazıt Devlet Ktp. Merzifonlu 18904.

29 el-Îmâdî, Ğureru's-Şürût, Süleymaniye Ktp.Yeni Cami 515.

30 el-Îmâdî, Ğureru's-Şürût, Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa 920

31 el-Îmâdî, Ğureru's-Şürût, III. Ahmed 1033.

722 nüshasının vikâye varağında yanlışlıkla eserin, Necmeddin en-Nesefî'nin şürût eseri *el-Fâik fî'l-Vesâik* olduğu izlenimini uyandırabilecek bir ibâre kaydedilmiştir. Bu muhtemelen eserin ona âit olduğu düşünce-siyle yazılmış hatalı bir kayıttır.

2. Eserin Müellife Nispeti

Eserin giriş bölümünde müellif kendi adını verdiği için eserin müellife nispeti hususunda da çok fazla bir tartışma söz konusu değildir. Giriş bölümünde müellif adını “Celal b. Muhammed el-Îmâdî el-Fethâbâdî” olarak belirtir. Ayrıca eserin sonunda yer alan takrizlerde de müellifin adı “Celaledin b. Rükneddin el-Îmâdî”, “Celaledin el-Îmâdî”³² şeklinde zikredilmiştir. Aynı şekilde Kâtip Çelebi, Celâledin b. Muhammed el-Îmâdî'ye nispet ettiği şürût eserinin başlangıç cümlesinin

“الحمد لله الذي وتَد الأرض بالأعلام المنيفة ... الخ”

şeklinde olduğunu belirtir.³³ Nitekim bu eserin başlangıç cümleleri de aynı şekildedir.

Ancak başta Brockelmann³⁴ olmak üzere bazı fihrist yazarları,³⁵ muhtemelen kendisinin aynı isimde bir şürût kitabı olması sebebiyle bu eseri Kâdî Celâledin er-Rîğdimûnî'ye (ö.493) nispet etmişlerdir. Oysa Kâtip Çelebi, Îmâdî'nin eserinden bahsetmeden hemen önce, Rîğdimûnî'nin 24 fasıldan oluşan bir şürût eseri olduğunu ve başlangıcının “الحمد لله الملك العلام ... الخ” şeklinde olduğunu belirtir.³⁶ Ancak yaptığımız araştırmalarda Türkiye kütüphanelerinde böyle bir eserle karşılaşmadık.

Türkiye kütüphanelerinde *Ğureru's-Şürût ve Düreru's-Sümût* adıyla yer alan eserlerin tamamı tespit ettiğimiz kadarıyla el-Îmâdî'nin sözkonusu eseridir. Topkapı Sarayı Kütüphanesi III. Ahmed 1033 nüshasının kütüphane katalogunda müellif adı olarak “Celaledin Ebû Nasr Ahmed

32 el-Îmâdî, *Ğureru's-Şürût*, Ayasofya 1040, vr.226b, 230a, 230b, 231a, 232a

33 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, II/1046

34 Carl Brockelmann, 1868-1956. *Geschichte der Arabischen litteratur: erster supplementband*. (Leiden: E.J. Brill, 1937), I/638

35 Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn: Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, (Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna, 1957), I/265; Ali Rıza Karabulut, Ahmet Turan Karabulut, *Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslâm Kültür Tarihi İle İlgili Eserler Ansiklopedisi*, (Kayseri: Mektebe Yayınları).

36 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, II/1046

b. Rükneddin Muhammed b. Ali" zikredilmesi muhtemelen yukarıda zikrettiğimiz kaynaklardan hareketle yapılan bir hatadır. Zira bu nüshanın hiçbir yerinde bu ismin kaydına rastlanmamıştır.

3. Eserin Telif Sebebi

Giriş bölümünde müellif eserin yazılma süreciyle ilgili açıklamalarda bulunur.³⁷ Şiir ve beyitlerle zenginleştirilerek edebî bir üslupla yazılan bu bölümde müellif, bazı dostlarının bu eseri telif etme konusundaki iknâ çabalarına ve kendisinin bundan kaçınma isteğine "*bana dediler*" "*ben de onlara dedim*" şeklinde yer verir.

Îmâdî, öncelikle bazı dostlarının kendisinden güvenilir şürût ve vesâik eserlerine dayanan, belge düzenleyenlerin ihtiyaç duyduğu konuları içeren ve onların ihtiyacını karşılayan, fıkıhın ve edebî üslûbun güzelliklerini içinde barındıran, edebî açıdan icâzı düşük olmayan, konuları ayrıntılı olarak ele alan ancak okuyucuyu sıkacak kadar da uzun olmayan bir kitap telif etmesini kendisinden talep ettiklerini belirtir.

Onların bu teklifini, böyle bir eseri yazmanın zorluklarından, bu işi yapmak için deyim yerindeyse bir fırın ekmek yenmesi gerektiğinden, bu konuda eser telif edenlerin üstünlüklerinden ve bazen bir konuda susmanın, bir şeyler söylemekten veya yazmaktan daha doğru olduğu gibi, kendisinden kitap yazması istenen kişinin ileri süreceği engel ve mazeretlerden bahsederek kabul etmek istemez.

Ancak dostlarının, ifade ettiği şeylerin doğruluğuna rağmen, bu konuda kitap telif edecek kimsenin sâhip olması gereken özelliklere onun sâhip olduğunu, selefin bahsettiği zorluklara rağmen eserler telif ettiklerini, ilmin faydalarının her şeyden fazla olduğunu ve âlimin ilmini insanların hizmetine sunması gerektiğine dâir ortaya deliller koyarak bu eseri yazmaya kendisini iknâ ettiklerini belirtir.

4. Eserin Telif Yeri ve Zamanı

Eserin müellifi el-Îmâdî'nin Mâverâünnehir Bölgesi'nde yer alan Ğürgenç'te (Harizm Cürçâniyyesi) yaşadığı ve eserini burada telif ettiği bilgisi müellifin hayatı ile ilgili yukarıda yaptığımız açıklamalardan anlaşılmaktadır. Esere takriz yazan müellifin hocalarının ve dönemin diğer

37 el-Îmâdî, *Ğureru's-Şürût*, Ayasofya 1040, vr.4b-6a

âlimlerinin bilgisi de bizi bu sonuca götürmektedir. Ayrıca 766/1365 tarihinde istinsah edilmiş olan III. Ahmet 1033 nüshasının istinsah kaydında Harizm Cürcâniyyesi'nde istinsah edildiğinin belirtilmesi bu durumu desteklemektedir.

Eserin yazılma tarihi ile ilgili sahip olduğumuz bilgiler de yeterlidir. Birinci bölümün sonunda bu bölümün yazılma tarihi ile ilgili olarak biz-zat müellif tarafından 25 Safer 753/12 Nisan 1352 tarihi zikredilmiştir. Esere yazılan takrizlerin büyük bir kısmı ise 758/1356 yılına aittir. Ayrıca Kılıç Ali Paşa 480 nüshasının sonunda eserin Muharrem 758/Aralık 1356 yılında tamamlandığını belirten bir ibâre yer almaktadır. Bu bilgilerden hareketle eserin yazımının h.753-758 tarihleri arasında gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

5. Eserin Dil ve Üslûbu

VIII. yüzyılın ikinci yarısında, Mâverâünnehir Bölgesi'nde Harizm Cürcâniyye'sinde yazılan eserin dili edebî açıdan dikkat çekmektedir. Özellikle mukaddime bölümünde, bolca zikredilen şiir ve beyitlerin yanında kullanılan cümlelerde de ağıdalı bir üslûp kullanılmıştır. Bu bölümde kullanılan cümleler genellikle kâfiyeli ve şiirsel akıcılığa sahip cümlelerdir.³⁸ Kullanılan şiir ve beyitlerin bazıları müellife bazıları ise başkalarına aittir. Cümlelerde çokça niteleme ve tavsiflere başvurulur. Eserin diğer bölümlerinde bu özellik nispeten yumuşasa da, yeri geldiğinde konuyla ilişkili olduğu düşünülen şiir ve beyitlere ve kâfiyeli cümlelere yer verilmektedir.³⁹ Ancak diğer bölümlerde özellikle konunun fikhî boyutuna temas edilen yerlerinde daha sade bir dil kullanılmıştır.

Eserde konuyla ilgili belgelerin nasıl yazılacağına değinmeden önce konunun fikhî boyutuna ve belgenin yazılışını etkileyebilecek fikhî görüş farklılıklarına dikkat çekilir ve belgenin yazımında bu hususlara dikkat edilmesi gerektiği belirtilir. Belgenin içeriğinin ve bölümlerinin yazımıyla ilgi farklı uygulamaların veya kabullerin bulunması durumunda bunlar kaynaklarıyla beraber zikredilir ve tercih edilen yazım şekli belirtilir. Eserde, kendisinden önce yazılmış Hanefî şürût literatürünün büyük bir çoğunluğu dikkate alınmış ve bolca atıflar yapılmıştır. Ağırlıklı olarak Hanefî Mezhebi görüşleri ve şürût literatürü dikkate alınmakla beraber yer

38 Bkz. el-İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, Ayasofya 1040, vr.2a-7b

39 Örnekler için Bkz. el-İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, Ayasofya 1040, vr.64b, 66b, 68a, 72a, 77a,

yer diğer mezhep görüşlerine de değinilir ve belge tanzimini etkileyen bir husus ise buna dikkat çekilir.⁴⁰

6. Eserin Konuları ve Tertîbi

GiriŖ, dört bölüm ve takrizler olmak üzere altı kısımdan oluŖan eser klasik dönem Ŗürût eserleriyle benzer bir içeriğe sâhiptir. 1b-7b varakları arasında yer alan eserin giriŖ bölümünde “hamdele” ve “salvele”den sonra sırasıyla; ilmin fazileti, fıkıh ilminin diğer ilimlere üstünlüğu, kitabın telif sebebi ve süreci, kitabın bölümleri, ilm-i Ŗürûtun önemi ve meŖrûyeti, Ŗürût kâtibinin nitelikleri konularına değinilir.

Eserin en geniş bölümü olan birinci kısımda (vr. 7b-128a) konularına göre Ŗürût belgelerinin nasıl hazırlanacağına değinilir. Bu bölümde konular sırasıyla Ŗu ana başlıkları altında ele alınır; alıŖveriŖ, nikâh, âzâd, vekâlet, kefâlet, havâle, hîbe, vÂkif, vesâyet, Ŗüf'a (önalım), taksîm, kiralama, ikrâr, rehin, sulh, ibrâ, Ŗirket (ortaklık), mudârebe (sermaye-emek ortaklığı), muzâra'a (ziraat ortaklığı), müsâkât (sulama ortaklığı), emânet (ödünç verme), emân (güvence verme), hilâ ve Ŗiyât (insan ve hayvanların sima-dıŖ görünüşlerini tanımlama). Bu ana başlıkların altında muamele konusuna göre birçok alt başlık yer alır.

İkinci bölümde (vr.128a-154a) en doğru yazım Ŗekilleriyle konularına göre mahdâr ve sicillerin yazımına değinilir. Üçüncü bölümde (vr. 154a-172a) örnekleriyle beraber mahdâr ve sicil yazımında yapılan hatalara ve bunların nasıl giderileceği konularına temas edilir.

Yöneticilerin dikkat etmesi gerekli kurallar (rüsümü'l-hükkâm), imzâ örnekleri, vasî, kayyum ve müŖrif atama yazıları, müzekkîye yazılan yazılar ve müzekkînin cevap yazısı, kâdı, hatîp ve muhtesip atama menŖûrları (kararnâmeleri), kitâbu'l-hükmî (kâdının diğer bir kâdıya yazısı) örnekleri ve bunların yazımında dikkat edilmesi gerekli hususlar dördüncü bölümde (vr.172a-225a) ele alınan konulardır. Bölümün sonunda; belgenin düzenlenmesinden ücret alma, ücretin kim tarafından verileceği, yazının tanınmaması veya inkârı durumu, yazı çeŖitleri, kâdı kâtibinin nitelikleri ve rüŖvet alma gibi belge düzenlenmesi ile ilgili muhtelif konulara temas edilir (vr. 219b-225a).

Ayasofya 1040 nüshasında (vr. 226a-235b) ve Yeni Câmî 515 nü-

40 Bkz. el-Îmâdi, *ĞureruŖ-Ŗürût*, Ayasofya 1040, vr.15b, 46a, 61a, 62b, 145a, ...

hasında (vr. 290b-305a) ana metinden sonra dönemin âlimlerinin kitap için yazdığı 14 takrîzi içeren ilâve bir kısım vardır.

7. Eserin Şürût Literatüründeki Yeri

Ğureru's-Şürût, Hanefî şürût literatürünün son örneklerinden biridir. İçerik ve format açısından klasik dönem şürût eserlerinden bazı farklılıklar gösteren Osmanlı dönemi sakk mecmuâları⁴¹ dışarda bırakıldığında bu eserden sonra yazılan ve günümüze ulaşabilen tek eser *Fetâvâ-yı Alemğîriyye*'nin şürût bölümüdür. Klasik dönem şürût eserlerinin özelliklerinin⁴² tamamını taşıyan bu eser, bu dönem şürût eserlerini tanıma açısından önemli bir yere sâhiptir. Eserde, kendisinden önce yazılmış Hanefî şürût literatürünün büyük bir kısmına atıf yapılması ve kaynak olarak kullanılması,⁴³ günümüze ulaşamayan pek çok şürût eserinden veya müellifinden yapılan nakillere yer verilmesi onu şürût ilmi açısından değerli kılan unsurlardandır.

İçeriğinin ve konularının düzeni, senet, mahkeme kayıtları, atama kararnameleleri vb. belge çeşitlerinin tümünün hazırlanması ve yazımıyla ilgili derli toplu bilgiler içermesi, belgelerin yazımıyla ilgili verilen teorik bilgilerin yanında her konu ile ilgili tek tek örnek belgelere yer vermesi, şürût ilmi ve bu ilmin kapsamına giren terim ve kavramlarla ilgili gerek giriş bölümünde gerekse yeri geldiğinde yaptığı açıklamalar eseri değerli kılan diğer unsurlar arasında sayılabilir. Ayrıca eserin bazı bölümlerinde önceki dönemlerde düzenlenmiş bazı vasiyetnâme, mahdar (mahkeme tutanağı), menşûr (atama kararnamesi) ve vakfiyelerin asıllarının aktarılması da fıkıh tarihi açısından oldukça önemlidir.

8. Eserin Nüshaları

Ğureru's-Şürût ve Dürerü's-Sumût adlı eserin Türkiye kütüphanelerinde onbir, yurt dışında iki adet olmak üzere toplam on üç nüshasını tespit edebildik. Türkiye dışındaki yazmalar ise Melik Faysal İslâmî Araştırmalar Merkezi Kütüphanesi yazmalar bölümünde yer almaktadır. Nüshaların kütüphane kayıtları şu şekildedir: *Ğureru's-Şürût ve Düre-*

41 Sakk mecmuaları ile ilgili bilgi için Bkz. Süleyman Kaya, "Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (2005), c.3, sayı:5, 379-416.

42 Bu dönem şürût eserlerinin özellikleri için bkz.; Saylan, Celâleddin el-İmâdî, s.33-34

43 Eserin kaynakları için bkz.; Saylan, Celâleddin el-İmâdî, s.144-149

ru's-Sümût, Celâleddin b. Muhammed el-Îmâdî, no:52134; *ŖŖrûtu'l-Celâlî*, Celâleddin b. Muhammed el-Îmâdî, no: 98451.

Türkiye kütüphanelerinde bulunan nüshalar ise Ŗunlardır:

a. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmet 1033

Ulaşabildiğimiz en eski nüsha olan bu nüsha 292 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfada 21 satır bulunmaktadır. Nesih yazı ile yazılmıştır. Nüshada bazı başlıklar daha koyu ve büyük karakterde yazılmış üzerleri kırmızı mürekkeple çizilmiş bazıları ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı varaklarda, "a" sayfasının ilk kelimesi önceki varağın "b" sayfasının sonunda belirtilmektedir. İstinsah esnasında atlanmış ve unutulmuş cümle ve ibâreler metnin kenarlarına ilâve edilerek belirtilmiştir. Bu nüshada da fihrist yer almamakta, vikâye varağı ve zahriye sayfasından sonra metin başlamaktadır.

Zahriye sayfasında, eserin telifinin/temize çekilmesinin 25 Safer 753/12Nisan 1352, bu nüshanın istinsah tarihinin 9 Zilkade 766/28 Temmuz 1365, yazılma yerinin Mâverâunnehîr Harezim Cürcâniyyesi olduğu belirtilir.

Birinci bölümün sonunda müellifin bu bölüm için yazdığı ferâğ kaydından sonra, nüshanın istinsah kaydı yer almaktadır. Bu kayıta nüshanın, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Be'ânî tarafından, 9 Zilkade 766 yılında Cuma günü Abârin mahallesinde istinsah edildiğı belirtilmektedir (vr. 204).

b. Süleymâniye Kütüphanesi, Ayasofya 1040

235 varaktan müteŖekkil bu nüshanın her bir sayfasında 25 satır bulunmaktadır. Nesih yazı ile yazılmıştır. Nüshada başlıklar ve eserde yer alan Ŗiir ve beyitler arasını ayırmak üzere koyulan işâretler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Varakların "a" sayfasının ilk kelimesi önceki varağın "b" sayfasının sonunda belirtilmektedir. İstinsah esnasında atlanmış ve unutulmuş cümle ve ibâreler metnin kenarlarına ilâve edilerek belirtilmiştir. Bu nüshada fihrist yer almamakta, vikâye varağı ve zahriye sayfasından sonra metin başlamaktadır.

Zahriye sayfasının üstünde sol tarafında vakıf mührü, altında Ŗaban ayının ortaları h.906 yılına ait Abdurrahman b. Ali b. Müeyyed'in temel-

lük kaydı, sayfanın sonunda Harameyn Vakıfları Müftüsü Ahmet Şeyhzâde tarafından yazılmış Sultan Mahmud Han'ın vÂkif kaydı ve mührü yer almaktadır.

Nüshada ana metin sona erdikten sonra istinsah kaydı yer alır. İstinsah kaydında, Yûsuf b. Abdullah şeklinde sadece müstensihin adı yer alır, istinsah tarihi belirtilmemiştir. Bu nüshada ana metinden ve istinsah kaydından sonra müellifin hocaları ve çağdaşı olan âlimler tarafından esere yazılan takrizler yer almaktadır (vr. 225b-235a). On varaklık bu ilâve bölüm, bu nüsha dışında sadece Yeni Câmî 515 nüshasında yer almaktadır (vr. 290b-305a). 14 farklı âlimin takrizlerinden oluşan bu kısmın sonunda herhangi ilâve bir kayıt bulunmamaktadır.

c. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 18904

Bu nüsha 311 varaktan müteşekkildir. Her bir sayfada 23 satır bulunmaktadır. Talik yazı ile yazılmıştır. Siyah meşin, şemseli, mıklebi kopuk bir cildi vardır. Başlıklar ve söz başları kırmızı mürekkeple belirlenmiştir. Bu nüshada da fihrist yer almamakta, vikâye varağı ve zahriye sayfasından sonra metin başlamaktadır.

Zahriye Hemen altında Pir Muhammed b. Muhammed b. Mustafa b. Kadı Mahmud'a ait temellük kaydını ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın vÂkif mührü yer alır. Nüshada, birinci bölümün son kısmı Ayasofya 1040 nüshası ile aynıdır. Müellifin bu bölüm için yazdığı ferâğ kaydından sonra, nüshanın istinsah kaydı yer almaktadır. Bu kayıta nüshanın, Belhakî hatibi Muhammed b. Seyfullah tarafından, 3 Rebiulâhir 954/23 Nisan 1547 yılında istinsah edildiği belirtilmektedir (vr. 173).

Nüshada ana metin sona erdikten sonra herhangi bir ilâve ibâre yoktur. Sadece tamamlanma tarihi olarak 954/1547 tarihi ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın vÂkif mührü yer alır (vr. 311).

d. Süleymâniye Kütüphanesi, Esad Efendi 824

Bu nüsha 170 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfada 29 satır bulunmaktadır. Nesih yazı ile yazılmıştır. Nüshada başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, söz başları kırmızıyla çizilmiştir. Birinci bölümünün sonunda müellifin bu bölüm için yazdığı ferâğ kaydı dışında herhangi bir ilâve almaktadır. Nüshada bölüm sonu, Ayasofya 1040 nüshası ile aynıdır

(vr. 96b). Nüşhada ana metin sona erdikten sonra istinsah kaydı yer alır. İstinsah kaydının isim dışındaki ibâreleri Ayasofya 1040 ile aynıdır. İstinsah kaydında Cafer b. Ömer b. Ahmed şeklinde sadece müstensihin adı yer alır, istinsah tarihi belirtilmemiştir (vr. 170).

e. Süleymâniye Kütüphanesi, Esad Efendi 722

Bu nüsha 254 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfada 27 satır bulunmaktadır. Nesih yazı ile yazılmıştır. Nüşhada başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, söz başları kırmızıyla çizilmiştir. Varaklarda, "a" sayfasının ilk kelimesi önceki varağın "b" sayfasının sonunda belirtilmektedir. İstinsah esnasında atlanmış ve unutulmuş cümle ve ibâreler metnin kenarlarına ilâve edilerek belirtilmiştir.

Vikâye varağının "b" sayfasında tek sayfalık bir fihrist yer alır. Zahriye sayfasında okunaklı olmayan bir mühür ve Kınalızâde ve Muhammed ed-Desmevî'ye ait temellük kayıtlarını içeren ibâreler bulunur.

Müellifin bu bölüm için yazdığı ferâğ kaydından sonra, nüshanın istinsah kaydı yer almaktadır. Bu kayıтта nüshanın, Hüseyin b. Cafer tarafından, 14 Şaban 977/22 Ocak 1570 yılında Edirne'de istinsah edildiği belirtilmektedir (vr.146b).

Nüşhada ana metin sona erdikten sonra istinsah kaydı yer alır. Bu ibârede nüshanın 974 yılı, Cemâziye'l-ülâ ayının sonunda istinsah edildiği belirtilir. Birinci bölümün sonunda istinsah kaydı olarak yer alan 14 Şaban 977 tarihi ile nüsha sonundaki bu tarih birbiriyle çelişmektedir. Eğer birinci bölüm daha sonra yazılmamış ise tarihlerden birinin yazımında muhtemel bir hata söz konusudur. Nüsha sonundaki istinsah kaydından sonra nüshanın Daru'l-Hilâfe Müderrisi Seyyid Muhammed ed-Desmevî'nin kitaplarından olduğunu belirten bir ibâre yer alır (vr. 254b).

f. Süleymâniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa 480

Bu nüsha 252 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfada 27 satır bulunmaktadır. Talik yazı ile yazılmıştır. Nüşhada başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, söz başları kırmızıyla çizilmiştir. Varaklarda, "a" sayfasının ilk kelimesi önceki varağın "b" sayfasının sonunda belirtilmektedir. Nüşhada bazı sayfalarda nemden kaynaklanan lekeler ve mürekkep akıntıları vardır. Başta altı sayfa konu fihristi yer alır. Fihristin başında kitabın ve müellifin adını belirten bir ibâre yer alır. Zahriye sayfasında el-Abd Veysî

(h. 1016) ve Rumeli Kazaskeri es-Seyyid Muhammed'in temellük kayıtları yer alır.

Nüshada ana metin sona erdikten sonra eserin adını yazılış tarihini ve müellifini ve ona duâyı içeren bir şiir, şiirden sonra ise istinsah kaydı yer alır. İbârede nüshanın istinsah tarihi olarak 15 Recep 883/12 Kasım 1478 Salı günü zikredilmiştir. Müstensihin adı ise Gıyaseddin Ali b. Şemseddin b. Muhammed b. Hasan el-Kâinî olarak kaydedilmiştir (vr. 252).

İstinsah kaydından sonra Şihabeddin es-Sâilî tarafından Harezmi Kadısı Burhaneddin Ebû Hafs et-Tercümanî'ye Zilhiccenin sonları 744 tarihinde yazılmış 5 sayfalık bir kitâbu'l-hükmî örneği yer alır.

g. Süleymâniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa 920

Bu nüsha 149 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfada 27 satır bulunmaktadır. Nesih yazı ile yazılmıştır. Nüshada başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı varaklarda, "a" sayfasının ilk kelimesi önceki varığın "b" sayfasının sonunda belirtilmektedir. İstinsah esnasında atlanmış ve unutulmuş cümle ve ibâreler metnin kenarlarına ilâve edilerek belirtilmiştir. Bu nüshada baş tarafta 3 sayfalık bir fihrist yer almaktadır.

Nüshada giriş bölümü mevcut değildir, nüsha birinci bölümle başlamaktadır ancak birinci bölüm de tamamlanmamıştır. Bölümün sonunda muhtemelen sonradan tamamlanmak üzere boş varaklar bırakılmıştır (vr.124), dördüncü bölüm de tamamlanmamıştır. Nüshada istinsah kaydına da rastlanmamıştır.

h. Süleymâniye Kütüphanesi, Yeni Câmî 515

Bu nüsha 402 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfada 23 satır bulunmaktadır. Nesih yazı ile yazılmıştır. Nüshada başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Varaklarda, "a" sayfasının ilk kelimesi önceki varığın "b" sayfasının sonunda belirtilmektedir. İstinsah esnasında atlanmış ve unutulmuş cümle ve ibâreler metnin kenarlarına ilâve edilerek belirtilmiştir. Bu nüshada da fihrist yer almamakta, vikâye varığı ve zahriye sayfasından sonra metin başlamaktadır.

Zahriye sayfasında Sultan Ahmet'in vÂkif mührü ve temellük kaydı yer alır. Temellük kaydında Edirne'de yazıldığı ve Abdurrahim b. Ali b. Muhammed'in Ramazan ayının ortalarında 905 yılında nüshaya sahip

olduğu zikredilir.

Nüşhada ana metin sona erdikten sonra Kılıç Ali PaŖa 480 nüshasının sonunda da yer alan Ŗiir ile istinsah kaydı yer alır. Kayıtta nüshanın Ŗevval 839 yılında et-Tokâdî tarafından yazıldığı belirtilir (vr. 389b). Ana metin ve istinsah kaydından sonra nüshada, Ayasofya 1040 nüshasında da yer alan takrizler bulunmaktadır. Bu bölüm 16 varak uzunluğundadır. Bölümün sonunda yine III. Ahmet'in vÂkif mühürleri yer alır.

ı. Süleymâniye Kütüphanesi, Yeni Câmi 516

Bu nüsha 255 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfada 25 satır bulunmaktadır. Talik yazı ile yazılmıştır. Nüşhada başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Metin kırmızı mürekkeple çizilmiş çerçeve içinde yazılıdır. Varaklarda, "a" sayfasının ilk kelimesi önceki varağın "b" sayfasının sonunda belirtilmektedir. Bazı sayfalar aşırı nemden dolayı okunamayacak derecede zarar görmüş ve birbirine geçmiştir. Zahriye sayfasında Ebi'l-Vefâ b. Abdüssamed el-İlmî'ye âit temellük kaydı vardır.

k. Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi 1032

Bu nüsha 276 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfada 27 satır bulunmaktadır. Nesih yazı ile yazılmıştır. Ŗirâzeli meŖin ciltlidir. Nüşhada başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Varaklarda, "a" sayfasının ilk kelimesi önceki varağın "b" sayfasının sonunda belirtilmektedir. İstinsah esnâsında atlanmış ve unutulmuş cümle ve ibâreler metnin kenarlarına ilâve edilerek belirtilmiştir. Bu nüshada da fihrist yer almamakta, zahriye sayfasından sonra metin başlamaktadır.

Zahriye sayfasında ilki İstanbul Kâdısı Mustafa'ya, ikincisi de kitaba satın alma yoluyla sahip olduğunu belirten Abdülĝanî Mustafa b. Hâc'a ait iki temellük kaydı vardır. Bu ibârelerden sonra Ŗeyhulislâm Feyzullah Efendi'ye (ö.1115/1703) âit vÂkif mührü yer alır.

Nüşhada ana metin sona erdikten sonra herhangi bir ilâve kayıt bulunmamaktadır. Ancak bir sonraki varakta iki sayfa olarak arzuhal örneği ve Ŗiirden oluşan bazı metinler yer almaktadır (vr. 274b).

m. Kütahya Vahîd PaŖa İl Kütüphanesi, 2843

Bu nüsha 200 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfada 27 satır bu-

lunmaktadır. Talik yazı ile yazılmıştır. Nüshanın baş ve son kısımları aşırı nemden çok fazla zarar görmüş bu kısımdaki sayfalar birbirine yapışmış durumdadır. Orta kısımda yer alan 30-40 varak ancak açılabilir. Bu nedenle eserin taraması eksik yapılmış açılmayan sayfalar taranamamıştır.

8. Nüshaların Mukayesesi

Bölümlerin ve konuların tasnifi açısından nüshalar sadece birinci kısım itibari ile farklılık gösterir. Diğer kısımların tasnifi tüm nüshalarda aynıdır. Birinci kısmın tasnifi açısından nüshalar iki gurup altında ele alınabilir. Ayasofya 1040, Merzifonlu 18904 ve Esad Efendi 824 nüshaları birinci gurupta, III. Ahmed 1033, Esad Efendi 722, Kılıç Ali 480, Yeni Câmi 515, Yeni Câmi 516, Şehid Ali Paşa 920 ve Feyzullah Efendi 1032 nüshaları ise ikinci gurupta yer alır.

Nüshaların tamamında istinsah kaydı bulunmaması nedeniyle istinsah tarihlerinden hareketle nüshaların birbiriyle ilişkileri konusunda net değerlendirmelerde bulunulamamaktadır. Nüshalar arasında en eski olan ve müellifin yaşadığı şehirde istinsah edilen nüsha III. Ahmed 1033 nüshasıdır. Zahriye sayfasında nüshanın 9 Zilkade 766/28 Temmuz 1365 tarihinde Harizm Cürçâniyyesi'nde istinsah edildiği belirtilmektedir. İstinsah tarihi açısından bu nüsha önem arz etmektedir. Zira yukarıda müellifin hayatı ile ilgili verdiğimiz bilgilerden hareketle bu nüshanın istinsah edildiği tarihlerde müellifin hayatta olma ihtimali veya çok yakın bir tarihte vefat etmesi söz konusudur.

İstinsah tarihleri belli olan diğer nüshalar ve istinsah tarihleri şu şekildedir; Yeni Cami 515 (839/1435), Kılıç Ali Paşa 480 (883/1478), Merzifonlu 18904 (954/1547), Esad Efendi 722 (974/1566). Diğer nüshalarda istinsah kaydı tespit edilememiştir.

Ana metin sonunda dönemin âlimleri tarafından esere yazılan takrizler sadece Ayasofya 1040 ve Yeni Cami 515 nüshalarında yer alır. Bu bölümleri birebir karşılaştırılan söz konusu iki nüshanın birbirlerinden veya bizim ulaşamadığımız farklı bir nüshadan istinsah edildiği düşünülmektedir. Ayasofya 1040 nüshasında istinsah tarihi yer almadığı için hangi nüshanın daha eski olduğu kesin olarak tespit edilemese de incelemelerimizde Ayasofya 1040 nüshasının Yeni Cami 515 nüshasından daha sonra istinsah edildiği kanaati hâsıl olmuştur.

Takrizler dışındaki bölümler açısından eksik olan nüsha Şehid Ali Paşa 920 nüshasıdır. Bu nüshada giriş bölümü tamamen, birinci ve üçüncü bölümün ise son kısımları eksiktir. Vahîd Paşa 2843 nüshasının baş ve son kısımlarının büyük bir bölümü sayfaların birbirine yapışması nedeniyle taranamadığından eksikliklerin olup olmadığı tespit edilememiştir. Nüshalardan sadece Şehid Ali Paşa 920 (3 sayfa) ve Kılıç Ali Paşa 480 (6 sayfa) nüshalarında baş tarafta konu fihristi yer alır.

Sonuç

Klasik Hanefî şürût eserlerinin son örneklerinden biri olan Ğureru'ş-Şürût'ta, günümüze ulaşmayan eserler de dâhil olmak üzere kendinden önce yazılmış eserler ve müelliflerden nakillerde bulunulması, hemen hemen tüm belge çeşitlerinin düzenlenmesi ile ilgili teorik bilgilerin yanında her konuyla ilgili belge örneklerine yer verilmesi şürût ilmi ve onunla ilişkili terim ve kavramlarla ilgili açıklamalar yapılması, şürût ilmi konusunda yapılacak çalışmalarda dikkate alınması gerekli bir eser olduğunu göstermektedir.

Ayrıca eserde yer verilen medrese, hastane vakfiyeleri ve kâdı, yönetici atama yazıları gibi asılları aktarılan bazı belge örneklerinde şahıs ve yer isimleri gibi unsurların korunması, belgelerin düzenlendikleri dönem hakkında bilgiler içermesi yönüyle hukuk tarihi açısından oldukça önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen litteratur: erster supplementband*, (Leiden: E.J. Brill, 1937).

İbn Battuta, Ebu Abdullah Muhammed et-Tancî, *Tuhfetü'n-Nüzzâr fî Garâibi'l-Emsâl ve Acâibi'l-Estâr-Büyük Dünya Seyahatnâmesi*, (trc: A. Said Aykut, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000).

Huceylî, Abdullah b. Muhammed b. Sa'd, *İlmü't-Tevsîki's-Şer'î*. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2003/1424

Karabulut, Ali Rıza, Ahmet Turan Karabulut; *Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslâm Kültür Tarihi İle İlgili Eserler Ansiklopedisi*, (Kayseri: Mektebe Yayınları).

Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah 1067/1657, *Keşfü'z-Zünûn*

Şenol Saylan

an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn, (Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge (yay. haz.), 2. Baskı, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971).

Kaya, Süleyman, "Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (2005), c.3, sy. 5, 379-416.

Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin: Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, (Beyrut, Mektebetü'l-Müsenna, 1957).

Mollaibrahimoğlu, Süleyman, *Yazma Eserler Terminolojisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.

Önder, Muharrem, "Ebu Cafer et-Tahâvî (239-321/853-933) ve Şurût ilmi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.1, (2008), s. 365-397.

Özaydın, Abdülkerîm, "Harizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, 217-220.

Saylan, Şenol, *Celâleddîn el-İmâdî'nin Ğurerü's-Şurût ve Dürerü's-Sümût Adlı Eserinin Tahkîk ve Tahlîli*, (Tez, Doktora, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, Tez danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Erkal, İstanbul 2012).

Taneri, Aydın, "Gürgenç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XIV, 321-322.